

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΕΚΗ ΦΕΞΗ

WILHELM WUNDT

ΣΥΣΤΗΜΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Ε. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΣ

Ἐν τῇσ τῷτησ ἐπιδιωρθωμένῃσ ἐκδίσεως τοῦ Γερμα-
νικοῦ πρωτοτύπου ὑπὸ

ΑΝΔΡΕΟΥ Γ. ΔΑΛΕΖΙΟΥ

Δεος τῆς Φιλοσοφίας

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ
1915

E.Y.D. της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Τύποις, Ἀθανασίου Δεληγιάννη — Οδός Ζήνωνος αριθ. 2

E.Y.D. από Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

“Οτι παρηλθεν δριστικῶς πλέον ἡ ἐποχὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ίδιαι δὲ ἡ τῆς μεταφυσικῆς, θεωρεῖται σήμερον ἐν εὔρυτέρᾳ τινὶ σφαιρᾷ ὡς γενικῶς παραδεδεγμένη ἀλήθεια. Ἐκ τῶν φιλοσόφων συμμερίζονται τὴν γνώμην ταύτην πρὸ παντὸς ἔκεινοι, οἵτινες τὸ μέλλον τῆς φιλοσοφίας ἔξαρτῶσιν ἐκ τῆς συναφείας αὐτῆς τρόπος τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας καὶ οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι διὰ τῶν θετικῶν, δις παρέχει, ὑπηρεσιῶν καθίσταται ἀπαραίτητος. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου συνετάχθη πάντοτε πρὸς τοὺς ἀποδεχομένους τὴν γνώμην ταύτην. Διὸ δὲν λαμβάνει ὑπὸ ὅψιν τὸ γεγονός, ὅτι διμόφρονες καθὼς καὶ τολέμιας τινες ἀποροῦσι πτως, ὅτι οὗτος ἐτόλμησε νὰ σκιαγραφήσῃ φιλοσοφικόν τι σύστημα καὶ δὴ τοιοῦτον, ἐν ᾧ δίδεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν προεξέχουσα θέσις.

Αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον δέον βεβαίως νὰ δικαιολογήσῃ τὸ θέμα, διερ προέθετο εἰς ἑαυτό. Ἐπιτραπήτω μοι μόνον νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα, ὅτι δὲν ἐκλαμβάνω τὴν μεταφυσικὴν οὕτε ὡς «ποίησιν ἰδεῶν» οὕτε ὡς σύστημα ἐννοιῶν, διερ δέον νὰ δημιουργηθῇ δι' εἰδικῶν μεθόδων ἐκ προϋποθέσεων, αἵτινες ἐκλαμβάνονται ὡς ἀληθεῖς ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ὅτι ὡς ιρηπῆδα ταύτης θεωρῶ τὴν ἐμπειρίαν καὶ ὡς μόνην ἀποδεκτὴν αὐτῆς μέθοδον τὴν ἐν ταῖς καθ' ἔκαστα ἐπιστήμαις πανταχοῦ ἐφαρμοζομένην σύνδεσιν τῶν γεγονότων σύμφωνως πρὸς τὸν νόμιον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Τὸ ίδιαιτερον ὅμως ἔργον τῆς μεταφυσικῆς ἔγκειται κατ' ἐμὲ ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη δὲν περιορίζει εἰς ὡρισμένα τινὰ πεδία τὴν ὁγηθεῖσαν σύνδεσιν, ἀλλ' ὅτι πειρᾶται νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ ἐπὶ τὸ σύνολον πάσης δεδομένης ἐμπειρίας. “Οτι τὰ ἐπιστημονικὰ θέματα δύνανται νὰ λύωνται μόνον τῇ βιοηθείᾳ προϋποθέσεων, αἵτινες, καθ' ἑαυτάς, δὲν δίδονται ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ, εἰνε μία ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐπιστήμαις ἥδη γενικῶς ισχύουσα γνώμη. “Ἐνεκεν τοῦ λόγου τούτου νομίζω, ὅτι τὸ τῆς μεταφυσικῆς οἰκοδόμημα δὲν πρέπει ν' ἀνεγερθῇ ὅλως ἐκ νέου, ἀλλ' ὅτι δέον ν' ἀφορμηθῇ ἀπὸ τῶν ὑποθετικῶν στοιχείων, τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῶν καθ' ἔκαστα ἐπιστημῶν. ‘Ἡ μεταφυσικὴ ὁφείλει νὰ ὑποβάλλῃ τὰς ἐν λόγῳ ἐπιστήμας ὑπὸ λογικὸν ἔλεγχον, νὰ συνδέῃ ταύτας εἰς ἀρμονικὴν ἐνότητα καὶ νὰ τὰς συνενοὶ οὕτως εἰς ἐνιαῖον σύστημα ἀπηλλαγμένον ὀντιφάσεων.

“Ισως θ' ἀμφιβάλῃ τις, ἂν εἰς τοιοῦτον ἔγχειρημα ἀρμόδιῃ τὸ παλαιόν τῆς μεταφυσικῆς ὄνομα. Πλὴν νομίζω, ὅτι, ὅταν ὁ γενικὸς σκοπὸς ἐπι-

στήμης τινὸς ἀπομένῃ ὁ αὐτός, ή μεταβολὴ τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν μεθόδων δὲν δύναται νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ διατηρήσουμεν καὶ τὸ ὄνομα ταύτης.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ὑφ^τ ἦν δημοσιεύεται μορφῇν, συνεγράφη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ἡ γένεσις ὅμως τῶν ἐν αὐτῷ ἐνδιαλαμβανομένων θεωριῶν ἀνάγεται εἰς πλείστα τῶν εἶκοσιν ἐπῶν πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης. Ήταν λόγῳ θεωρίαι τῆς οἰκουμένης διαμορφούμεναι ἐν ἑμοὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 1866 ὥπο τὸν τίτλον «Τα φυσικὰ ἀξιώματα καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν αἰτιώδην δεχήν», (die physikalischen Akzente und ihre Beziehung zum Causalprinzip), δημοσιευθείσης βραχείας μου πρωτηίας. Μικρὸν μετά ταῦτα ἔξεπτόνησα σκιαγραφίαν τινὰ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως καὶ τῆς μεταφυσικῆς, ἵνα ὅμως δὲν άδημοσίευσα, διότι μοὶ ἐφάνη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιχειρήσω πρότερον βαθυτέραν τινὰ μελέτην τῶν ίδιαιτέρων πεδίων. Τὰ ἀξιογόμενα τῆς μελέτης μου ταύτης εὑρηνται εἰς τὰ «στοιχεῖα τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας μου» (Grundzüge der physiologischen Psychiologie) καὶ εἰς ὀμφότερα τὰ ἔργα μου, τάφορῶνται εἰς τὴν λογικήν καὶ τὴν ἡθικήν. Ἐκεῖ ἔνθα ἐν τῷ φιλοσοφικῷ συστήματι τούτῳ ἀπαντῶσι θέματά τινα, ἀπερ ἔξετάζονται ἐκτενέστερον ἐν τοῖς εἰρημένοις συγγράμμασιν, ἐνόμισα, ὅτι ἕφειλον νὰ περιορισθῶ εἰς τὰς γενικὰς αὐτῶν γραμμάς, νὰ ὅμιλήσω δὲ διεξιδικώτερον περὶ τῶν ἐν αὐτῷ προστεθέντεων νέων σημείων.

·Ἐν Λειψίᾳ, μηνὶ Ἀπριλίῳ 1880.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΕΥΤΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς πρώτης τοῦ παρόντος ἔργου ἐκδόσεως ἦσχεν ἐν τῷ νῷ ὁ συγγραφεὺς, ἵνα, ἐφ' ὃσον ἥτο δυνατόν, ἀναπτύξῃ τὰ πυρεῖ-
σματα εἰς ἡ ἀπέληξεν ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ θέματός του, χωρὶς νὰ κατα-
στήσῃ γνωστὴν τὴν σχέσιν τῶν ἐν τῷ θργῳ αὐτοῦ ἀκρόσωποιμένων θεω-
ριῶν πρὸς ἄλλα παλαιότερα ἢ νεώτερα φιλοσοφικὰ συστήματα, πλὴν ὡς
πρὸς τινα μόνον, ἀπερ ἀπῆτουν ἰδιαίτερως τὴν μνείαν τῆς σχέσεως ταύ-
της. Κατόπιν ὅμως τῶν ποικίλων, ἐν μέρει μὲν εύνοϊκῶν, ἐν μέρει δὲ
δυσμενῶν, πάντως ὅμως δι' ἐμὲ πολυτίμων καὶ διδακτικῶν συζητήσεων,
οἵτινες ἐστρατηγησαν περὶ τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅφελον νὰ ὅμοιογήσω,
ὅτι τοιαύτη τις μιρρὴ μιᾶς ὑπὸ φιλοσοφικὴν ἐπιφύιν κατὰ τὸ ἐνδόν ὅνευ
προϋποθέσεων γενομένης ἐκθέσεως ἰδεῶν, δὲν ἡδύνατο ἢ νὰ ἔχῃ, πρὸς
τοῖς πλεονεκτήμασιν, ἀπερ δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ καὶ σύμερον ἔτι, καὶ
ἔλαττώματά τινα. Ὁ φιλόσοφος τῶν ἡμετέρων χρόνων ἀναγνώστης,—ἴσως
τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἄλλως πάλαι ποτέ,— κρίνει τὰ νέα φιλοσοφικὰ ἔργα
κατὰ κανόνα ἀναλόγως τῶν ἰδεῶν, ἵνα αὐτὸς οὗτος ἀντιπροσάγει εἰς
ταῦτα. Καὶ ἐκεῖ ὅμως ἔνθα δὲν πράττει τοῦτο, ἐκεῖ ἔνθα δηλονότι προ-
τίθεται νὰ παρακολουθήσῃ ἀμερολήγεττως τὸν συγγραφέα ἐν τῇ κατεύθυν-
σει τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ,—ἴσως δ' ἔχει καὶ τι πρὸς τοῦτο
δικαίωμα,--- κατὰ τίνα τρόπον σχετίζεται ἢ κατεύθυνσις αὕτη μετὰ τῶν
λοιπῶν, γνωστῶν ἄλλως εἰς αὐτὸν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Μή παρεχο-
μένης ὅμως τοιαύτης τινὸς πληροφορίας, δ' ἀναγνώστης ἔχει εὔκόλως τὴν
ὅπλην, ἵν' ἀναζητῇ ἐξιτεροικά τινα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, καθι-
στῶντ' αὐτὸν ἴκανόν, δύτις τὸ ἀναγνωσθὲν κατατάσσει εἰς τι οἰονδήποτε
σχῆμα ἐννοιῶν,— τοιαῦται δὲ σχῆματα δὲν ἔλλείπουσιν ἀπὸ τῆς συστημα-
τικῆς φιλοσοφίας,— καὶ ἵνα, ἐκεῖ ἔνθα ἐν καὶ μόνον δὲν ἐπαρκεῖ, συνδέει
πολλὰ τοιαῦτα σχῆματα πρὸς ἄλληλα. Ὁ ἀναγνώστης ἐπιθυμεῖ πρὸ παν-
τὸς νὰ μάθῃ, ἀν' δ' συγγραφεὺς ὀποκλίνῃ ὑπὲρ τῆς ἐμπειρικῆς ἢ τῆς
δριθολογικῆς, τῆς μονιστικῆς ἢ τῆς δυϊστικῆς, τῆς θεϊστικῆς, πανθεϊστι-
κῆς ἢ ἀθεϊστικῆς φιλοσοφίας, ἢ κατὰ τίνα τρόπον διάκειται πρὸς
τὸν Κάντιον, τὸν "Ἐρβαρτον, ίσως δὲ καὶ πρὸς τὸν Schopenhauer καὶ
πρὸς ἄλλους ἐπιφανεῖς φιλοσόφους. Καὶ ἐπειδὴ οὐδεμία ἐδίδετο ἐν τῷ
προμηνησθέντι συγγράμματι ἀκριβῆς εἰς τὰ ἔρωτήματα ταῦτα ἀπόκρισις,
δὲν δικαιοῦται βεβαίως νὰ παραπονεθῇ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι αἱ τάσεις,
καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου του ἀκρίβησαν δικαιότερον ὑπὸ ἀναγνω-
στῶν, περὶ ἄλλοτρίας ἀσχολουμένων ἐπιστήμας, παρὰ ὑπὸ εἰδικῶν φιλο-
σόφων, οἵτινες ἐτίμησαν αὐτὸν ἀσχοληθέντες περὶ τὴν σπουδὴν τοῦ θι-

βλίου του. Παρετήρησα μετ' ἔκπλήξεως, ότι εἰς τοιαύτας ἀφορώσας εἰς τὸ ἔργον μου φιλοσοφικάς κρίσεις, ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Κάντιον ὀναφαίνεται ὑπὸ νέον τι φῶς. Ἐκεῖ ἔνθα δηλαδὴ ἐπίστευον, ότι ἀπετασσόμην σχεδὸν τελείως τοῦ εἰρημένου φιλοσόφου, αἱ θεωρίαι μου, ἐνεκεντῆσε συμφωνίας ὅρων τινῶν μὲν δρους τοῦ Καντίου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τῶν ὅρων «ἀρρηγμέναι ἔννοιαι», «ὑπερβατικαὶ ἰδέαι» κτλ., ἐθεωρήθησαν ως προσαρμογαὶ εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ. Ἀντιστρόφως δὲ ἔκει ἔνθα ἐνδιμιζον, ότι ἀνέπτυσσον περαιτέρω τὴν κριτικὴν τῆς ἐμπειρίας ὀνάλυσιν τοῦ Καντίου, αἱ ἰδέαι μου ἡλέγχθησαν ως μετάπτωσίς τις εἰς τὴν δογματικὴν φιλοσοφίαν.

Καίπερ πάρ’ ὅλα ταῦτα δὲν ἡθέλησα νὰ μεταβάλω οὐσιωδῶς τὴν μορφὴν καὶ τὴν μέθοδον τοῦ ἔργου μου, ἡ διασκευὴ ὅμως τῆς δευτέρας ἐκδόσεως ἀπεσκόπει πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἀρσιν παρεξηγήσεων ἢ τοιούτου γνωμῶν, ὡς ἐγὼ θεωρῶ ως παρεξηγήσεις, δι’ ἀκριβεστέρας ἀναπτύξεως τῶν ἴδεων μου καὶ διὰ παραπομπῶν εἰς τινας ἐν ταῖς «Φιλοσοφικαῖς μελέσταις» (Philosophische Studien) δημοσιευθείσας συμπληρωματικάς πραγματείας. Πρὸς δὲ προσεπάθησα νὰ διασκευάσω τὸ ἔργον μου ἀπὸ γενικωτέρας τινὸς ἀπόψιμως καὶ συμπληρώσω τοῦτο, ἵδιμι ως πρός τινα προβλήματα τῶν φυσικῶν καὶ τῶν νοολογικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐτούτη τὴν ἔποψιν ταύτην σημαντικωτέρα διασκευὴ ἐγένετο ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἕκτῳ κεφαλαίῳ.

Ἄλλως δὲ κατέβαλον νῦν, ως καὶ πρότερον, πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα φανῶ δικαιος ἔναντι τῶν ποικίλων ἀπόψιμων, αἵτινες γεννῶνται ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τῆς μελέτης τῶν προβλημάτων ἐν ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις, καὶ ἵνα μὴ λησμονήσω σύναμα τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας, δπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ὀνακλύσει ἀποσκοπεῖ τὴν ἀρμονικὴν τῶν διαφόρων ἀπόψεων σύνδεσιν εἰς μίαν ἐλευθέραν ἀντιράσσεων θεωρίαν.

Τοῦτο ἵσχυει ἐπίστης ἵδιως ως πρὸς ἀμφότερα τὰ πεδία ἐκεῖνα, ἀπερεῖχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μεγίστην μετὰ τῶν ἴδιαιτέρων σπουδῶν μου συγγνειαν, ἵτοι ως πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ψυχολογίαν. Προσεπάθησα πάντοτε νὰ συντελέσω, ὅπως ἐξασφαλισθῇ εἰς τὴν ψυχολογίαν, οὖσαν ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην, ἡ αὐθυπαρξία αὐτῆς, ἀνεξαρτήτως τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἵνα παρασχεθῇ εἰς αὐτήν, ἐφ’ ὅσον ἥτο δυνατόν, ἡ ἐπικουρία τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Είτα δὲ οὐχ ἥττον ἐμόχθησα, δπερ καταστῶι λυσιτελῆ τῇ φιλοσοφίᾳ τὰ κατὰ τὴν ἔμπτην γνῶμην ἐν τῇ ψυχολογίᾳ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα.

·Λλλὰ καὶ ἡ πρόθεσίς μου αἵτη παρέσχεν ἀφορμὴν παρεξηγήσεων. Οὐ μόνον ἐξήρθη διαφερόντως τὸ γεγονός, ότι ἡ ψυχολογία μου συμφωνεῖ οὐσιωδῶς μετὰ τῶν ἐν τῷ συστήματί μου ὀναπτυσσομένων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, — τοῦθ’ δπερ φαίνεται εἰς ἐμὲ νοητόν —, ἀλλὰ καὶ συνήχθη ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, ότι αἱ ψυχολογικαὶ θεωρίαι μου ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν μου γνωμῶν, εἴτε μάλιστα, ότι ἐπεχείρησα νὰ διαφθείρω διὰ τῆς μεταφυσικῆς τὴν ψυχολογίαν, τοῦθ’ δπερ δλιγότερον ἔννοιῶ.

·Ἐγὼ θὰ συνίγγον ἀντιστρόφως τὸ συμπέρασμα, ότι τὰ ἐκ τῶν ψυχολογικῶν ἔρευνῶν μου ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα ἐπέδρασαν ἐπὶ τὰς φιλοσοφικάς μου θεωρίας. ·Ἐγ τούτοις δέον νὰ δμολογήσω, ότι εἰς τὸν ἐκλαμβάνοντα ως ἀξιωμα, ότι τὰ μεταφυσικὰ συστήματα γεννῶνται ἐκ τῶν προτέρων, ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπιδράσεως τῶν καθ’ ἔκαστα ἐπιστημῶν.

μῶν, διά τινος οίοντος ἐπιστημονικῆς «generatio aequivoce», οὐδὲν δύναται ν' ἀντείπει τις. "Οντως δὲ νομίζω, ὅτι ὑπάρχει διαφορά τις ὡς πρὸς τὸ ἀρχικὸν καὶ τὸ τελικὸν τῆς ἀφετηρίας σημεῖον. Ἀφορμηθεὶς ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἀχθεὶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οὐδέποτε, ὡς μοι φαίνεται, ἥθελον δυνηθῆναν νὰ φιλοσοφήσω ἄλλως ἢ ἀκολουθῶν τὴν πρὸς τὴν τάξιν ταύτην τῶν προβλημάτων ἀνταποκρινομένην μέθοδον. Ἐννοῶ δμως κάλλιστα, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως ὡς πρὸς ἔκείνους, οἵτινες ἀρχονται ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἵνα ἐκ ταύτης ἀφορμώμενοι ποιῶνται, περιστάσεως τυχούσης, ἀκδρομάς τινας ἐπὶ ψυχολογικοῦ ἢ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, εἴτε καὶ ὡς πρὸς ἔκείνους, οἵτινες αὐτοτελῆ τινα σφαιραν ἐπιστημονικῆς δράσεως, οἵα εἶναι ἡ ψυχολογία, ἔξαρτῶσιν ἐκ τινος τῶν ἥδη ὑπαρχόντων μεταφυσικῶν συστημάτων. Εἰς τὴν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν προβλημάτων ὑφισταμένην διαφορὰν ὀφείλω ν' ἀποδώσω τὴν περίστασιν, ὅτι κριτικοὶ τινες εὑρίσκουσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν θεωριῶν μους ἀντιφάσεις τινάς, ἔκει δηλονότι ἔνθα ἐγὼ διαβλέπω μέν ἀφ' ἐσυτῆς νοούμενην ἐπιβολὴν τῶν ἀπόψεων, αἵτινες ὑφίστανται ὡς πρὸς ἔν τοι τὸ αὐτὸν πρόβλημα, καὶ αἵτινες ὁρθῶς ὑπάρχουσιν ὡς ἐκδηλοῦσαι τὴν ἀντίληψιν ἐνίσιν ἐπιστημονικῶν πεδίων. Θὰ ἦτο, κατὰ τὴν ἔμήν γνώμην, παράδοξον ἂν οἱ φυσιοδῖφαι ἀντελαμβάνοντο τοῦ ζητήματος, διότι ἀφορᾶ εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἐνυπάρχουσαν σχέσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντιλαμβάνονται αὐτοῦ οἱ ψυχολόγοι ἢ οἱ ἀντικρόσωποι τῶν νοολογικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φιλοσοφία ὀφείλει, ὡς μοι φαίνεται, νὰ ἐπιτρέψῃ, δπως ἐκάστη θεωρία ποιῆται χρῆσιν τοῦ δικαίου της ἐν τῷ ίδιαιτέρῳ αὐτῆς πεδίῳ καὶ νὰ ἔξετάσῃ εἴτα κατὰ τίνα τρόπον αἱ διάφοροι θεωρίαι θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ συνδεθῶσιν εἰς ἀρμονικὴν ἐνότητα. Ὑπάρχουσιν δμως φιλόσοφοι καὶ φιλοσοφοῦντες ψυχολόγοι, οἵτινες μεμψιμοιροῦσιν ἐκλαμβάνοντες ὡς ἀντίφασιν τὴν εἰς τὴν ψυχολογίαν ἀποδιδομένην ἀρμοδιότητα, δπως αὕτη ψυχικάς τινας ἐνεργείας θεωρῆ ὡς συμπτώματα ἐγκεφαλικῶν ἐνεργειῶν, ταύτας δὲ ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸν γενικὸν συνειρμὸν τῶν ἐνεργειῶν τῆς φύσεως, ἐνῷ ἡ ψυχολογία εἶναι συγχρόνως ἐγκεφαλική, ἵνα ἐν πρώτοις συνδέῃ τὰ ψυχικὰ γεγονότα πρὸς ἄλληλα, εἴτα δὲ παράγῃ, ἐφ' ὃσον τοῦτο εἶνε δυνατόν, τὰ μὲν ἐκ τῶν δέ.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλοι, εἰς οὓς φαίνεται ὡς ὀσύγγνωστος ἀντίφασις, ἀν τις, κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν τοῦ ψυχικοῦ βίου σπουδήν, δμιλῇ περὶ ἐπιδράσεων τοῦ σώματος ἐπὶ τὴν ψυχὴν καὶ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ σῶμα, πρὸς τὸν σκοπόν, ἵνα ἐν συναφείᾳ πρὸς φιλοσοφικοὺς διαλογισμοὺς χαρακτηρίσῃ τὴν οὕτω δὴ καλούμενην «ἄλληλεπίδρασιν». ὡς μεταφυσικὸν πρόβλημα, οὕτινος ἢ λύσις εὑρηται ἐν ἄλλῳ τινὶ σημείῳ παρὰ ἡ ἔρευνα τῶν καθαρῶν φυσικῶν φαινομένων ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ μελέτη τῶν πνευματικῶν σχέσεων ἀφ' ἐπέρον. Καὶ αὕτη ἡ μομφὴ μοὶ εἶνε, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μου, ἀκατανόητος. Πλὴν ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς ἔκείνους, οἵτινες εἶνε ἐν πρώτοις φιλόσοφοι καὶ ὡς τοιοῦτοι μεριμνῶσι παρεμπιπτόντως περὶ τοῦ καθ' ἥμεραν βίου καὶ περὶ τῆς κινήσεως τῶν καθ' ἔκαστα ἐπιστημῶν, ἢ ὡς πρὸς ἔκείνους, οἵτινες, ἐνεκεντῆς πολυθρυλήτου «οἰκονομίας τοῦ πνεύματος», νομίζουσιν, ὅτι δικαιοῦνται νὰ παραμελῶσι τὰς διαφόρους σφαιραίρας τῶν γεγονότων χάριν μιᾶς καὶ μόνης.

Ἀντιρρήσεις, δποῖαι αἱ εἰδημέναι, δὲν μὲ ἡγάγουσαν κατ' ἀκο-

λουθίαν νὰ ἐπιφέρει ἀν τῷ παρόντι ἕργῳ σχετικήν τινα μετατροπήν. Ἐκεῖνοι, οἵτινες τὴν ἐμήν ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικόν κατεύθυνσιν ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἡμιαρτημένην, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔγκειται ἐν τῇ ἑφαδρογῇ προκατατημένων γνωμῶν, ἀφορώσαν εἰς μερικά τινα ζητήματα, ἢς μὴ ὄντα γνωνάσων τὰς σελίδας ταύτας. Τὸ βιβλίον μου δὲν ἔγραψη δι' αὐτούς. Τοῦτο ἀκεύθυνται πρὸ παντὸς εἰς ἐκείνους, οἵτινες, καίτερο ἀπὸ ἄλλου τινὸς ἐπιστημονικοῦ πεδίου ἀφορμηθέντες, ἥχθησαν ὑπὸ τῶν ίδίων αὐτῶν ἐπιστημονικῶν προσπαθειῶν διὰ παρομοίας ὅδοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οἱ εἰς ἐκείνους, οἵτινες, καίτερο φιστάμενοι ὡς τὰ πολλὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος ἔργου, συμφωνοῦσιν ὅμως μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι διὸ αὐτοὺς αὐθαιρετον οἰκοδόμημα ἰδεῖν, ἀλλ' ἐπιστημονικὸν ἔργον, διότε δέον νὰ τελῆται, ἐκεὶ ἔνθα τὰ θέματα τῶν καὶ ἔκαστα ἐπιστημῶν καθίστανται γενικότερα καὶ διὰ τοῦτο κοινὰ ἐπιστημονικὰ θέματα.

*Ἐν Λειψίᾳ, μηνὶ Μαρτίου 1897.

**ΕΠΙΤΛΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΦΟΡΙΚΗΣ ΚΛΗΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΕΤΡΟΥ**

Επί της ἐκδοσίς διεσκευάσθη κατά τι καὶ συνεπληρώθη, ίδιος ὡς πρὸς τὰ εἰδικώτερα κεφάλαια, ὅπερ ἀποτελοῦσται νῦν ίδιαστερον τόμον. Ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις προσεπίθησα, ἵνα λάβῃ ὑπὸ διφιν τὰς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν φυσικῶν καὶ νοολογικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐτη ὄντα φανεῖσας διαφόρους θεωρίας, ἃς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν σημασίαν αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ αὐτοτροπῶς τηρηθεῖσας γενικὰς ἀπόψεις. Πλὴν τούτου, τὸ παρὸν σύγγραμμα ἐπειθεωρήθη ἐπὶ ὅπτας ἐπισταμένων καὶ διεσκευάσθη, ἐκεὶ ἔνθα ἐγρέθη ὄντα

*Ἐν Λειψίᾳ, μηνὶ Μαρτίου 1897.

WILHELM WUNDT

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Θέματα της φιλοσοφίας.

1. Γενικός σκοπός ταύτης.

Ἐν τὸ ἐρώτημα τί εἶνε φιλοσοφία δὲν δυνάμεθα, ἔρειδόμενοι ἐν τοῖς πεδίοι τῆς γνῶσεως ἑισένον, ὅπερ κατὰ διαφόρους ἐποχᾶς καὶ ἐν διαφόροις συστήμασιν ἐκάλεσαν φιλοσοφίαν, νὰ δωστομεν μίαν γενικῶς ἴσχυουσαν ἀπόκρισιν.

"Ἔδη μέτο τῶν ἀρχῶν τῆς ἡλληνικῆς ἐπιστήμης ἥτις ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς χυμαίνεται μεταξὺ ἀντιθέτων γνωμῶν. Ὅτε μὲν σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶνε ἥτις ἔρευνα τῆς πέραν τῶν ὅρων τῆς ἐμπειρίας καιμένης οὖσας τῶν ὅντων, μὲν δὲ ἥτις ἔξεικνισις τῆς ἐμπειρίας κατὰ τὴν καθαρὰν καὶ ἔλευθέραν πάσης προσεπινούμενης προύποθέσεως ὑπόστασιν αὐτῆς· δὲ μὲν ἥτις ἔρευνα τοῦ ἀκτός, δὲ δὲ ἥτις τοῦ ἔνδον κόσμου.

"Οσφοῦ μικρούς πολύμορφος καὶ πλήρης ἀντιφάσεων εἶνε ἥτις εἶκών, ἥτινα παρέχει ἥτις φιλοσοφία, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς Ἰστορικῆς αὐτῆς ἐξελέξεως, τοσούτῳ ἔλευθερος πάσης ἀντιφάσεως ἐλέγχεται ὁ σκοπός, πρὸς δὲ ὅτι σιωπηρῶς τείνει αὐτῇ. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἔγκειται πανταχοῦ ἐν τῇ συγκεφαλαιώσει τῶν καθ' ἔκαστα γνῶσεων ἥμων εἰς κοσμοθεωρίαν ἱκανοποιούσαν τὰς ἀξιώσεις τῆς νοήσεως καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ψυχικοῦ ἥμων βίου.

Δὲν εἶνε δημιούργη τῆς φιλοσοφίας, ἥτις πειρᾶται νὰ τύχῃ τούτου τοῦ σκοποῦ καὶ δὲν ἀρχεῖ οὔτος πρὸς πλήρη καθορισμὸν τοῦ θέματός της. Δύο ἄλλοι εὑρεῖς δριζόντες πνευματικῆς δράσεως ἐπιδιώκουσι, καθόλου ἥτις ἐν μέρει, τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὁ εἰς τῶν πνευματικῶν δριζόντων τούτων εἶνε ἥτις θρησκεία, ἥτις, ὡς κοσμοθεωρία κατὰ τὸ μᾶλλον ἥττον αὐτοτελής, προηγεῖται τῆς φιλοσοφίας. Ὁ ἔτερος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν καθ' ἔκαστα γνῶσεων

ήμαν, αίτινες, όποι τὴν μορφὴν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ἀπεστάθησαν τῆς φιλοσοφίας, ἵνα σὺν τῷ χρόνῳ ἀποκτήσοσι επιρρέλλον πρὸς ταύτην αὐθυπαρξίαν.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων πεδίων τοῦ ἐπιστημονικοῦ λαμβάνεται ἡ φιλοσοφία ὑπερβαλλόντως ἀβεβαίαν θέσιν, διὸ μὲν πρὸς ταῦτα συντασσομένη, διὸ δὲ κατὰ τούτων ἀγωνιζομένη καὶ αὗθις καταπολεμουμένη ὥπ' αὐτῶν

2. Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη.

‘Υπὸ τὸ κράτος πόθων καὶ ἀξιώσεων, ἀπορρεουσῶν ἀπὸ τοῦ ἡθικοῦ κόσμου, διαμορφοῖ ἡ θρησκεία τὴν κοσμοθεωρίαν αὐτῆς. Αἱ ἀξιώσεις τοῦ συναισθήματος ἴστανται δι’ αὐτὴν ὑπὲρ τὰς ἀποκτήσεις τῆς διανοίας. Πλὴν ἀρχικῆς ἀμφότεραι τὰ ἔλευθρα τῷροις νταρρωθῆντα εἴς τε τὸ συναισθήμα καὶ τὴν νόησιν δρῶσιν ἐν αὐτῇ συγχρεμένα ἀνευ καταφανοῦς διαφρίσεως. Η θρησκεία δὲν ἐπιδιώκει μόνον τὴν ἐπίτευξιν τελικοῦ αποτοῦ προσδίδοντος εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον σταθερὰν ἡθικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ πειρᾶται ἀπίστεις νὰ παράσχῃ εἰκόνα τοῦ ἔξωτεροῦ κόσμου, δυναμένην νὰ παπαστήσῃ νοητὴν τὴν κανονικὴν διαδρομὴν τῶν φυσιομέγαν τῆς φύσεως. Δι’ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον πᾶσι θρησκείαι ἔξυφαίνεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς γενέσεως αὐτῆς ὅμοι μὲ κοσμιολογικὴν μυθολογίαν, οἱ δὲ θεοὶ τοῦ μίθου ἐκπροσωποῦσιν ἐν ταῦτῷ τὸν τε ἡθικὸν κόσμον καὶ τὰς ὄλικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως.

‘Η φιλοσοφία γεννᾶται τὸ πρῶτον, καὶ οὐδὲν ἡνὶ πτυχήιν ἀφέται διακρινόμενον τὸ θεωρητικὸν ἀπὸ τοῦ πρωτεινοῦ, τὸ ἐπιστημονικὸν ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ διαφέροντος. Λαντὶ τῶν ὑνθρωπομόρφων ἐλατηρίων, τῶν κινούντων τὸν κόσμον, πειρᾶται νὰ ἔξενθῃ ἰδεατήν τινα τῆς φύσεως ἐργατικήν. Οὕτω ὁ φυσικὸς μῆθος ἀναγκαίως ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐκεῖνης, ἣτις ἀπιλαμβάνεται τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν φυσιομένων τῆς φύσεως.

Πρὸς τῇ γνωστικῇ ὅμιλος ταύτη τις εἰς ακολουθεῖν φραστάμενον τὸ θρησκευτικὸν διαφέρον ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ φιλοσοφίᾳ. Η φιλοσοφία δηλονότι πειρᾶται νὰ παράσχῃ κοσμοθεωρίαν τινά, μὴ ἐκανοποιοῦσαν μόνον τὰς ἀξιώσεις τῆς νοήσεως, ἀλλὰ καὶ θεραπεύουσαν τὰς ἀνάγκας τοῦ ἡθικοῦ βίου, σύναμα δὲ τὴν ἕμματον τῷ ἀνθρώπῳ ὃστὴν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

‘Ηδη ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων χρόνων πειρᾶται, ὅποις ἐν ταῖς σημαντικωτέραις αὐτῆς κατευθίνσεσιν ἀντιστοκριθῇ πρὸς τὰς μνημονευθέντα διττὰν σπουδά. Τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ

Παραμενίδου, τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς Σχολῆς τῶν Στωικῶν ἀγωνίζονται, πρὸς τῇ ἀποκείρᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, νὰ θέσωσιν ἐκποδὼν τὴν λαϊκὴν πολυθεῖαν, ἀναπληροῦντα ταύτην διὸ ἐμφρονεστέρων παραστάσεων σχετιζομένων πρὸς τὴν θεότητα.. Ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν δρθαλμῶν αὗτῆς τοὺς δύο τούτους σκοπούς, οὓς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς δράσεώς της ἔχει κοινοὺς πρὸς τὴν μυθολογίαν. Τόσον τὰ συστήματα τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Σπινόζα, τοῦ Λεϊβνιτίου, δύσον καὶ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Λύγουστίνου ἢ τοῦ Ἀνσέλμου, εἶνε κατὰ μέγα. μέρος θεολογίας θεωρητικής. Οὐδὲν τίτον ἢ φυσικὴ φιλοσοφία ἔνδει. Δημοκρίτου ἢ Ἐπικούρου καὶ ἐν ἑτέρᾳ τινὶ κατευθύνει δικεπτικισμὸς ἀναφαίνονται τίδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπιφέρουσι. τὸν χωρισμὸν τῆς πίστεως ἀπὸ τῆς γνώσεως καὶ περιορίζουσι, συγχρῆμα τῷ χωρισμῷ τούτῳ, τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὰ προβλήματα τῆς νοήσεως.

Παρόμοιαι τάσεις ἀναφαίνονται εἰς τὴν μετέπειτα ἐμπειρικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸν θετικισμόν, μέγα δὲ μέρος τοῦ καταμερισμοῦ τούτου ἐμφανίζεται παρὰ τῷ Καντίῳ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ γνῶσις ἥμιν, ἢ ἀφορῶσα εἰς τὴν γένεσιν θρησκευτικῶν παραστάσεων, δὲν ἐπιτρέπει ἥμιν πλέον, ώς τοῦτο συνέβη παρ’ Ἐπικούρῳ, νὰ δεχώμεθα τὴν ἀπολύτως ἀνεξάρτητον συνύπαρξιν ἐπιστήμης καὶ θρησκείας. “Οτι δ θρησκευτικὸς ἀνθρωπος εἶνε διάφορος τοῦ νοοῦντος καὶ δτι οὗτος ἔχει ἀνάγκην ἀλλοίων ἐπικουρικῶν μέσων πρὸς ἐμπέδωσιν αὗτῆς, εἶνε τόσῳ ἀκατάληπτον διὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν, δσῳ εἶνε εἰς τὴν κοσμολογίαν ἥμιν ἀκατάληπτοι οἵ εἰς τὸν αἰθέρα αἰωρούμενοι θεοὶ τοῦ Ἐπικούρου. Ἐννοοῦμεν πλήρως, δτι κοσμοθεωρία τις δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ διαρρόων παραλλήλων πηγῶν, ἀδυνατοῦμεν δμως νὰ δεχθῶμεν, δτι αἱ πηγαὶ αὗται δὲν ἔχουσιν ἐν τῇ ἐνιαίᾳ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὴν κοινὴν αὐτῶν καταγωγήν. Διὸ ἡ φιλοσοφία διεβλει νὰ υποδειξῇ εἰς τὴν θρησκευτικὴν σκέψιν τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ γενικότητι τῶν ἐκφάνσεων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Μόνον ἐν μιᾷ περιπτώσει εἶνε δρθὴ ἢ ἐνστασις, ἢ ἀφορῶσα εἰς τὸν συμφυρμὸν ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, δταν δηλαδὴ ἀπευθύνεται αὕτη ἐναντίον τῶν προσπαθειῶν τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, οἵτινες πειρῶνται ν’ ἀναπληρώσωσι τὴν θρησκείαν διὰ τῆς φιλοσοφίας. Δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ ἔξαρωμεν τὰς προσπαθείας τῆς

άρχαίας φιλοσοφίας πρὸς προτεγμὴν λογικωτέρων θρησκευτικῶν ιδεῶν. Ἡ φιλοσοφία ὅμως αὕτη ὑπέστη δλοσχερὲς ναινίγιον, δτε ἀπεπειράθη νὰ δημιουργήσῃ ίδιας θρησκευτικὸς δοξασίας. Πᾶσα φιλοσοφία, ήτις ἐπιχειρεῖ νὰ μεταβληθῇ εἰς θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, παρανοεῖ πλήρως τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ὅπως καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἥθικὴ ἔκεινη, ήτις θεωρεῖ ὡς κύριον καυτῆς σκοπὸν τὴν διατύπωσιν ἥθικῶν κανόνων, χωρὶς νὰ ἔξεται ἢ τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς γενέσεως καὶ τῆς προΐστοντος ἔξελλεως τῶν ἥθικῶν θεομάρτυρων. Ὅθεν οἱ σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θρησκείαν εἶναι πρὸ παντὸς θεωρητικὴ. Ὅπως αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι αἱ ἄνευ προκαταλήψεως ἀσχολούμεναι περὶ τὴν μελέτην τῶν φαινομένων τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, οἵτινες ήταν οἱ φιλοσοφίες νὰ κατανοήσῃ τὰ φαινόμενα ταῦτα, δὲ ποιὸς αὐτῆς επειλαμβάνει μίαν ψυχολογικῶς ιστορικὴν καὶ μίαν φιλοσοφικὴν στιγμήν. Καὶ οἱ μὲν πρώτη ἔγκειται ἐν τῇ ἔρεύνῃ τῆς γενέσεως καὶ ἔξελλεως τῶν θρησκευτικῶν συνασθημάτων καὶ ίδεων, οἱ δὲ διατίθενται ἐν τῇ κατατάξει αὐτῶν εἰς κοσμοθεορίαν, ἐμπεριέχονταν πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρεύνης. Μόνον οἱ λόγιοι τῶν εἰρημένων ξητηριάτων ἔγει εἰς τὸ συμπέρασμα, οἵτις οἱ ἔρεινα οἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν γένεσιν θρησκευτικῶν παραπομάτων καὶ ἐνρρεψιν δὲν έχει ἀνάγκην ἄλλων προστοθέσεων καὶ βοηθητικῶν μέσων εἴμην ἔκεινον, οἵτινα χρησιμοποιοῦνται ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν οἰκάδων τῆς ιστορικῆς κριτικῆς, καὶ οἵτι τὸ περιεχόμενον ἔκανε της θρησκείας, οἵαδηποτε καὶ ὅν εἶναι αὕτη, δέον νὰ διαφεύγεται ὑπὸ τῶν ἔλεγχον τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης, οἵστις τελέως ἀποκριύει πᾶσαν προστόθεσιν, μὴ ἔργοδομένην διὰ τῶν γενικῶς ισχυουσῶν ἀληθειῶν τῆς ψυχολογικῆς ἐμπειρίας.

Τὸ συμπέρασμα θμως τοῦτο ἀμάστος ἀφιρριζεῖται εἰς τὰς καθ' ἕκαστα ιστορικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἐπιστῆμας, αἵτινες οὐναποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον μᾶς γενικῆς τῶν θρησκευμάτων ἐπιστήμης, ήτις κάκληται νὰ συμπληρώσῃ τὴν θεολογίαν, ἵστος δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ν' ἀνιπληρώσῃ ταῦτα. Μόνον θεὶ τῶν βάσεων τούτων δύναται νὰ συντελεσθῇ μία φιλοσοφικὴ ἐπιστήμης, ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἔξελιξιν τῶν θρησκευμάτων, καθ' οὓς τὸ εἰρημένον συμπέρασμα θὰ καθορισθῇ ἀποβίστερον διὰ τοῦ συνδέσμου καὶ τοῦ κριτικοῦ ἔλεγχου τῶν ἰδιαιτέρων κλίδων τῆς γνώσεως, δην πανταχοῦ έχει πρὸ διφθαλμῶν η φιλοσοφία. Λαὶ τῆς λύσεως ὅμως τοῦ ξητηριάτος τούτου παραπέμπεται η φιλοσοφία εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν θρησκευμάτων καὶ τῶν συναφῶν εργασταύτην ἐπιστημῶν. Η σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θρησκείαν

μεταβάλλεται ένταῦθα ἀναγκαίως εἰς σχέσιν τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῶν θρησκευμάτων, καὶ τὴν τελευταία αὕτη εἰσέρχεται εἰς τὴν σφαιραν τῶν ἴδιαιτέρων ἐπιστημῶν ἔκείνων, αἵτινες ἐπὶ τῶν διαφόρων πεδίων τῆς γνώσεως προπαρασκευάζουσι τὰ γενικὰ προβλήματα, ὅν τὴν λύσις ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

3. Σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰς καθ' ἔκαστα ἐπιστήματα.

Αἱ ἐπιστήμαις εἰνε προϊὸν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ γένεσις τῶν ἐπιστημῶν προϋποθέτει δύο ὅρους· τὸν χωρισμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἀπὸ τῆς γνωστικῆς διανοίσεως καὶ τὸν καταμερισμὸν τοῦ θεωρητικοῦ διαφέροντος. Ἀμφότεροι οἱ τρόποι τοῦ χωρισμοῦ τούτου εὑρίσκονται ἐν στενῇ πρὸς ἄλληλους συναφείᾳ. Ἐκφ' οὗτον τὴν καθολικὴν ἀνάγκην τῆς γνώσεως θεραπεύεται ὑπὸ μόνης τῆς φιλοσοφίας, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν κοσμοθεωρίαν εἶναι πάντοτε συνδεδεμέναις πρὸς ἄλληλας. Ἐν τούτοις οἷσον αὐτόδηλος καὶ ἀναγκαῖος εἶναι ἀρχικῶς ὁ δεσμὸς οὗτος, τοσοῦτον ὑλέθριος ὑπῆρξε, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὴν φιλοσοφίαν, καθὼς ἀκριβῶς καὶ τὴν προηγηθεῖσαν ταύτις μυθολογίαν, ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς ἐκ τῶν προτέρων καθυποτάξεως τῶν ἐπιστημονικῶν ἔννοιῶν εἰς τὴν θεωρητικὴν βλέψεις. Οὕτως, ἵδιως παρὰ Πλάτωνι, οὗτινος ὑπῆρξε σταθερωτάτῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐπίδρασις, ἐντελῶς ἀνεστράφη τὴν θέσις τῶν ἐπιστημονικῶν θεμάτων. Οὐχὶ μόνον τὴν θρησκείαν καὶ τὴν θεωρητικὴν δὲν ὑπῆρξαν δι' αὐτὸν ζητήματα, ἀπέρ εὖδει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἐπιστημονικὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ καὶ ἔκαστον ἴδιαιτερον θέμια ἔλαβε παρ' αὐτῷ χαρακτῆρα ζητήματος θεωρητικοῦ τὴν θρησκευτικοῦ.

Ἐὰν τὴν στάσις ἡμῶν ἔναντι τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης μετεβλήθῃ σήμερον, τοῦτο ὀφείλεται κατ' οὖσίαν εἰς τὴν πρόσδον τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Καθορισθέντος διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ θέματος τῶν ἐπιστημῶν, ἐπετεύχθη τῇ βοηθείᾳ τῶν διὰ τῆς λύσεως εἰδικῶν ζητημάτων δοκιμασθέντων γνωστικῶν σημείων τὴν βαθμιαία ἀπαλλαγὴ τοῦ θέματος τούτου ἐκ τῶν συνδυασμῶν, εἰς οὓς εἶχε περιπλακῆσες ἐκ τῶν ὅρων τῆς γενέσεως του. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου καθωρίσθη τὴν καθαρὰ θεωρητικὴν μελέτη τοῦ κόσμου ὡς ὁ μόνος σκοπὸς τῆς κατ' ἔξοχὴν ἐπιστήμης.

Οτι τὴν ἐπιστήμην, ὡς ἐν μονομερεῖ τινι περιπτώσει, ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ ἐπὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, ἵδιᾳ δὲ ἐφ' ἕνδε τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς μερῶν, τῆς θρησκείας, δύναται

καὶ δρείλει νὰ ἔξασκοισῃ ἐπίδρασίν τινι, βεβαίως δὲν ἀποτελείται διὰ τοῦτο. Πανταχόθεν περιβάλλουσιν ἡμᾶς τὰ ὄχη τοιούτων ἐπιδράσεων υπὸ τὴν μορφὴν τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ ἡμετέρου ψυχικοῦ βίου καὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, αἱ ἐπιδράσεις δὲ αὗται ἀναφαίνονται ἐπίσης εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἡμῶν τάσεις. Ἐλλ' οὐ ἐπιστήμη ὡς τοιαύτη πόρρω ἀπέχει τῶν θεμάτων τούτων, τῶν ἀπομένων τοῦ πρακτικοῦ βίου. Λὲν ὑποχρεοῦται οὐ ἐπιστήμη νὰ δημιουργῇ θρησκεύματα, νὰ διουτῇ Ἑθνι, νὰ καθιστᾶ καλυτέραν τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ ὀφελῇ τοὺς ἴδιώτας διὰ νέων ἐφευρέσεων. Ἐν διόριος αὐτῆς σκοπὸς νὰ ἔξυπηρετῇ τὰς ἀνάγκας τῆς καθαρᾶς νοήσεως συμβάλλεται εἰς τὴν ἐπίτευξίν τινος τῶν μνημονευθέντων παισῶν, τούτο ἐξηρτοῦ βεβαίως τὸν γενικότερον αὐτῆς ἀνθρωπιστικὸν εργοοργισμόν, τοῦς δὲ καὶ οὐ μεταρρίζεις τῆς Θὰ οὐτοῦ ἀδύνατος ἄγει τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων· ἐλὴν ταῦτα εἶνε καθ' εἰστὰ ἐπουσιώδη· πᾶσαι δὲ ἐπιστήμη, οἵτις ὡς κύριον ξεντῖς σκοπὸν θεωρεῖ τὴν ἐπίτευξίν πρωτικῶν ἀποτελεσμάτων, δὲν δύναται οὐ νὰ παραβλέψῃ τὴν ἀνεξιχτιμόν καὶ ἐν ταῦτῷ τὸν ἀληθῆ εργοοργισμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς μελίτης.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν εἶχεν ἀκόμη ουντελεσθῆ ὁ χωρισμὸς τῆς καθαρᾶς νοήσεως ἀπὸ τῶν θεμάτων, ἀπερ ἀφεύγονταν τὰς τῶν πρακτικῶν βίου. Ἡ γνῶμη τοῦ Σωκράτους, οἵτις οὐ ἀριτή καὶ οὐ γνῶσις εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό, δεικνύει καταψαγῆς οὐρανού τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀναμφιβόλεις οὐ σχέσις αὕτη μεταξὺ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ τῆς παιδεύσεως, μεταξὺ τῆς πίστεως καὶ τῆς γνώσεως ἀνήκει εἰς τὰ ἀνέφικτα πλεονεκτήματα τῆς ἀναιπτύξεως τοῦ νοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Λέν εἶνι δημος διὰ τὸν νέον ἀνθρωπότον οὐ μόρφωσις αὐτῇ ἰδεῖδες, οὐ οὐ αριγματοποίησις Θὰ οὐτοῦ αὐτὸν καὶ νῦν οὐτε νὰ βαπτευχθῇ, ἀλλ' ὑπερνικηθεῖσα βαθὺς ἐν τῇ ἀνελέξει τοῦ πνεύματος. Ἐλλ' οὐδηὶ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, τοῦτ' οὐτι παρ', Ἡριατούλει καὶ οὐ Σχολῆ αὐτοῦ, δρχεται μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὁ καταψαγισμὸς τῶν ἐπιστημῶν, οἵτις λαμβάνει τελειοτέραν μορφὴν κατὰ τὴν μετέποτες ἔλληνιστικὴν περούδον. Ἔνταῦθι οὐ φιλοσοφίας καὶ οὐ ἐπιστήμης ἀκολουθοῦσι διαφόρους δδούς, διακεριμένιας οὐτ' ἀλλίκουν. Εἰς τὸν χωρισμὸν τούτον τὰ μάλιστα συμβιάλλεται καὶ οὐ θεολογία, οἵτις δεσπόζει τῆς φιλοσοφίας καὶ οἵτις εὑρίσκεται ἐν πλήρει ἀνειράσει πρὸς τὰς μηχανικάς, μαθηματικάς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας, ἐπίσης καὶ πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ιστορίαν. Λιότι, καίπερ οὐ φυσικὴ καὶ οὐ κοσμολογία τοῦ Ἀριστοτέλους ἥγανγον ἐν τέλει εἰς τὴν θεολογικὴν κοσμοθεορίαν τοῦ μεγάλου Σταύρου,

αἱ εἰς τὴν μηχανικὴν ὅμως ἀφορῶσαι μελέται τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ τοῦ Ἰππάρχου ἦσαν σχεδὸν ἀπηλλαγμέναι τοιούτων ἐπιδράσεων.

“Οτι αἱ φιλοσοφικαὶ δοξασίαι τῶν παρελθόντων χρόνων ἔξασκοῦσιν ἀκόμη ἔδῶ ποιάν τινα ἐπιδρασιν εἶνε βεβαίως καταφανές. Τοῦτο δεικνύει ἐναργέστατα ἡ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων δεσπόσασα ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ θεωρίᾳ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν κυκλοειδῆ μορφὴν τῶν κινήσεων πάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Συνέπεται ἐξ πάντων τούτων, ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι διετέλουν ἀκόμη μπὸ τὸ κράτος τῶν ἐπιδράσεων τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, καὶ ὅτι αὗται ἦσαν στενῶς συνδεδεμέναι μετὰ θρησκευτικῶν σταραστάσεων. Ἡ πεισματώδης πάλι τῶν ὑπερμάχων τοῦ πτολεμαϊκοῦ συστήματος κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα καὶ αἱ δυσχέρειαι, ἃς εὗρον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους γεωλογικαὶ τινες καὶ ἀνθρωπολογικαὶ θεωρίαι, δύνανται νὰ πείσωσιν ἥμᾶς ἵκανῶς περὶ τούτου.

Πρὸς τὴν ἐπιδρασιν ὅμως ταύτην τῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ἐπὶ τῆς καθ' ὄλου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἐπῆλθε ταχέως προοδευτική τις ἀντίδρασις, ἥτις, ἀπὸ ὀρισμένων τινῶν θεμελιωδῶν τῆς ἐπιστήμης κλάδων ἀπορρέουσα, ἐξήσκησε τὴν φορὰν ταύτην σημαντικὴν ἐπιδρασιν ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων. Καίπερ δὲ ἡ δεσποτεία, ἢν ἥσκει ἡ θεολογία ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας τοῦ μεσαίωνος, δὲν ἥτο ἀπόλυτος, δοθέντος ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία σύγκειται κατ' οὖσαν ἐις χριστιανικῶν δογμάτων καὶ ἐννοιῶν εὐλημμένων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐν τούτοις ἡ μνημονευθεῖσα ἀντίδρασις δὲν ἐκδηλοῦται καταφανῶς εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προεξάρχουσι δύο κλάδοι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης· τὰ μαθηματικά, ἀπερ δεσπόζουσι τῆς ὁρθολογικῆς σκέψεως, καὶ ὅτινα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου τυγχάνουσιν, ἐξαιρουμένων λεπτομερειῶν τινων, ἀπηλλαγμένα πάσης ἕένης ἐπιδράσεως, καὶ ἡ ἐμπειρικὴ μελέτη τῆς φύσεως, εἰς ἓν προέβη ἡ ἀγγλικὴ ἐμπειρικὴ φιλοσοφία. Ἐν τοῖς θεωρητικοῖς ἔργοις τοῦ Καντίου ἀναφαίνεται ἀπαξ ἀκόμη ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τῆς περιόδου ταύτης, κατὰ τὴν θεωρητικὴν καὶ ἐμπειρικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν παρὰ τῷ Φιχτίῳ καὶ τῷ Ἐγέλῳ ἀλλοίαν κατεύθυνσιν, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντίδρασις τῶν ἴστορικῶν κλάδων

τῆς ἐπιστήμης ἐναντίον τῆς μονομεροῦς ἐπιδράσεως τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Αἱ μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ἀλληλεπιδράσεις, ὅπως αὗται ἀνεπτύχθησαν ἀπὸ τῆς ἐν ἀρχῇ τῶν νεωτέρων χρόνων γενομένης ἀναγεννήσεως τῶν ἐπιστημῶν, συνδέονται πρὸς δύο γεγονότα, ἀπερ δύνανται μὲν νὰ ἐριηγευθῶσιν ἰστορικῶς, ἀλλ᾽ οὐτινα ὅμως δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐξ ἕσου δριστικὰ διὰ τὸ μέλλον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν γεγονότων τούτων ἔγκειται ἐν τῇ ἀποκλειστικῶς μονομερεῖ ἐπιδράσει τῶν καθ' ἑκαστα ἐπιστημῶν ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας, οἵτις προέκυψεν ἐκ τοῦ ὅτι σημεῖά τινα, παραληφθέντα εξ ἐνίσιων ἐπιστημονικῶν παθῶν, ἀδέσποζον τῆς φιλοσοφίας, ἐκτεινόμενα καὶ ἐπὶ ἄλλων τινῶν κλάδων τοῦ ἐπιστημονοῦ τὸ δὲ δεύτερον ἔγκειται ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, ὅτι οἱ εἰρημένη ἐπειδρασίς ὡγένετο καὶ ὑπολανθάνοντα τρόπον, θεωρουμένη ὡς ὑποβολιμαία ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, οἵτις, ἀπὸ πάσης σχεδὸν ἀπόντεως, ἐπεδίωκε τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἀνευ τῆς ἐπικουρείας τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὥκολούθει συνεπῶς διάφορον πρὸς τὰς ἐπιστήμας ταύτας ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἀληθείας δόδον. Τούτο διηρεστικότερον ἐκ τοῦ ὅτι οἱ νεωτέρα φιλοσοφία, εἰς ἄμεσον διατελοῦται σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ἥρεσκετο νὰ θεωρῇ ἐκυρίην ὡς αὐτοτελῆ ἐπιστήμην, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὥστ' ὄψιν νέους τινὰς δρόμους, οἵτινες δὲν ἥδυναντο οἱ νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς ταύτην, ὡς ἐκ τῆς ἀνιστρέψεως τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Ἄντι νὰ θεωρῇ ἀνεπιφυλάκτως ταποτελέσματι τῶν ἐπιστημῶν τούτων ὡς μίνην ἀφετηρίαν, ἀφ' οἵς αὕτη ἔδει νὰ δρμάται, ἐπεχείρησε νὰ ὑποβέλῃ εξ ἀρχῆς τὰ πάντα τοῦ νέου μελέτην. Ἀναγκαῖα ἀκολουθία τοῦ γεγονότος τούτου ὑπῆρξεν, ὅτι σημεῖά τινα εξ ὠρισμένου κύκλου εἰδικῶν γνώσεων ἀνεξελέγκτως εἶλημένα, μετηγένεχθησαν ἐπὶ ἄλλων τινῶν γνωστικῶν πεδίων, καὶ μάλιστα ὅτι οἱ ἐν τισι σημείοις δεδοκιμασμένη ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία ἔδει νοῦ ἀναπληρωθῆ μοιραίως ὑπὸ τῆς συνήθους περιας, τῆς μήπω ὑποστάσης τὸν ἐπιστημονικὸν ἔλεγχον.

Ἐπήγνεσαν τὴν ἀγγλικὴν ἐμπειρικὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἀπηλλαγμένην τῶν μνημονεύθεντον μιαρτημάτων. Καὶ ἐν τούτοις η φιλοσοφία αὕτη είχε, κατὰ μέγις μέρος, προσδιορισθῆ μονομερῶς ὑπὸ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἔξαγοράσασι τὴν ἔντατη τῶν ἐπιστημῶν τούτων εὐλαβεστέραν αὐτῆς στάσιν διὰ τοῦ ἀτόπου περιορισμοῦ τῶν φιλοσοφικῶν θεμάτων.

Πλὴν δλίγων ἔξαιρέσεων ὑφειλομένων, κατὰ μὲν τοὺς πα-

λαϊοὺς χρόνους, εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Καρτεσίου, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους εἰς τὴν τοῦ Καντίου ἢ τοῦ Ἐγέλου, ἐπικρατεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀκόμη καὶ τώρα ἡ γνώμη — συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Λωκίου καὶ τοῦ David Hume —, ὅτι σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν προβλημάτων τῆς γνώσεως καὶ τῶν πρακτικῶν θεμάτων τῆς ἥμικης. Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα ἡ φιλοσοφία αὗτη εἶναι, εἰς τὰ σημαντικώτερα αὗτῆς ἀποτελέσματα, **ἐφηδμοσμένη ψυχολογία.**

Δὲν θέλειν νῦν ἀποτελέσῃ αὐτοτελὲς ἐπιστημονικὸν σύστημα. Ἐν τῷ περιορισμῷ δὲ τούτῳ παρήγαγε μὲν ἡ φιλοσοφία αὗτη ἀφθόνους καὶ ἀγλαοὺς οὐρανούς, παρεῖδεν δῆμος τὸν κύριον σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας, ως γενικῆς ἐπιστήμης.

Ο ταύτῃ συγγενῆς γαλλικὸς Θετικισμός, ὃστις ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς σκέψεως, ἀνεγνώρισε μὲν τὰς καθ' ἔναστα ἐπιστήματα, ως ἀσφαλῆ βάσιν τῆς φιλοσοφίας· παρὰ τὴν δρθὸν δῆμος τῶν ἀκτινημησιν τῶν πραγμάτων, δὲ θετικισμὸς οὗτος ἔχασεν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ίδιον αὗτοῦ θέμα, δοθέντος δὲ περιωρίσθη εἴτε εἰς μίαν ἐπισκόπησιν τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, εἴτε εἰς μίαν καθυπόταξιν αὗτῶν εἰς γενικὰς ἀρχὰς.

Ἐννοεῖται οἶκοθεν, δὲ τοιαύτη φιλοσοφία ὥφειλε νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ίδιαντέραν αὗτῆς ισχὺν ἐν τῇ μορφῇ τῆς διατυπώσεως τῶν ἐννοιῶν. Καὶ δύντως τὰ συστήματα τοῦ Θετικισμοῦ προσεπάθησαν νὰ ὑπαγάγωσι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεύνης ὑπὸ ἐν κατ' ἐπέρασιν ἐνιαῖον, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν αὐθαίρετον σύστημα ίδεων. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνεφάπτονται καὶ πάλιν τὰ συστήματα ταῦτα πρὸς τὴν δογματικὴν φιλοσοφίαν, ὅπως τοῦτο κατ' ἔξοχὴν συμβαίνει παρὰ τῷ Ἐρβέρτῳ Σπένσερ, τῷ ἐνδοξοτέρῳ τῆς κατευθύνσεως ταύτης ὑπαδῷ⁽¹⁾.

4. Σκοπὸς τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας

Συνφδὰ τοῖς εἰρημένοις, δρᾶζομεν τὴν φιλοσοφίαν, ως γενικὴν ἐπιστήμην, ἡτις δφείλει νὰ συνδέῃ τὰς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν παρεχομένας γενικὰς γνώσεις εἰς σύστημα ἀπηλλαγμένον δυτιφάσεων. Ο δρισμὸς οὗτος ἀποκαλύπτει ἡμῖν

(1) Παρβλ. τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς τὴν φιλοσοφίαν: (Einleitung in die Philosophie⁴, σελ. 1—39) καὶ Essays: Φιλοσοφία καὶ Ἐπιστήμη (Philosophie und Wissenschaft) σελ. 1 καὶ ἐφεξῆς.

κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, ὡςτε ὁ ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ μνημονευθεὶς σκοπός, ὃν αὕτῃ κατὰ τὴν ἴστορικὴν ἔξέλιξίν της εἶχε πάντοτε πρὸς ὅφθαλμῶν, φαίνεται τελείως προσαρμοζόμενος πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ καθορισμὸς οὗτος τῶν ἐννοιῶν περιλαμβάνει δύο σημεῖα, ὅτινα δεικνύουσι καταφανῶς τὴν διαφοράν, ἵτις ὑπάρχει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν προηγηθέντων ὅρισμῶν, οἵτινες συνάδουσι πρὸς παλαιοτέρας βαθμίδας τῆς γνώσεως. Πρῶτον: ἢ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἡ βάσις τῶν ἐπιστημῶν, τούτωντίσοντας ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία δηρεῖται νὰ στηρίζεται ἐν πλήρει συνειδήσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ν' ἀποκρούῃ πᾶσαν μονομερῆ προτίμησιν ἐπιστημονικῶν σημείων, εἰλημμένων ἐκ περιωρισμένου τινὸς γνωστικοῦ πεδίου. Δεύτερον: διοθέντος, ὅτι σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ὑπαγωγὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ σύστημα ἀπιλλαγμένον ἀντιφάσεων, δηρεῖται αὕτῃ καὶ πάλιν νὰ κανονίζῃ καὶ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Πανταχοῦ ἔνθ' ἀπαντῶσιν ἀντιφάσεις, ἐν τοῖς διαφόροις ἐπιστημονικοῖς κλάδοις, δηρεῖται ἡ φιλοσοφία νὰ εὑρίσκει τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῶν ἀντιφάσεων τούτων καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ τὰς ἔξαφανίζῃ.

Βεβαίως δὲν δύναται ν' ἀποκλεισθῇ, ἐν τῷ μνημονευθέντι ὅρισμῷ τῆς φιλοσοφίας, ἡ διαφωνία τῶν γνωμῶν. Ἀλλ' ἡ τυχὸν διαφωνία αὕτη θὰ ἐκτείνεται μόνον ἐντὸς τῶν δρίων, ἐν οἷς πάντοτε ἀπαντᾶ καὶ εἰς τὰς εἰδικὰς ἐπιστῆμας, εἰς τὰ σημεῖα δηλαδὴ ἐκεῖνα, ὅτινα ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἔξομάλυνσιν γενικῶν ζητημάτων, οὕτως ὡςτε, παρὰ πᾶσαν διχογνωμίαν, δὲν ἀποκλείεται ἡ κοινὴ συνεργασία. Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἐντὸς τῶν δρίων τούτων συναπτόμενος ἀγὼν συμβάλλεται τὰ μέγιστα εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δικαίως ἀποβαίνει ἀδύνατον, ἐκεῖ ἔνθα, δι' ἐκείνους, οἵτινες συντάσσονται πρὸς τὴν ὥδη διατυπουμένην γνώμην, ὑπάρχουσι παράλληλα φιλοσοφικὰ συστήματα, μεταξὺ τῶν ὅποιων ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν γνωμῶν εἶναι ματαία καὶ δ ἀγὼν ὃνευ σκοποῦ, διοθέντος ὅτι αἱ κεντρικαὶ βάσεις, ἀφ' ὧν δριμῶνται ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη, τυγχάνουσι διάφοροι καθ' ἀπασαν τὴν γραμμήν.

Ἐφ' ὅσον, ἐν τῷ θέματι τούτῳ, ἡ φιλοσοφία ἐπιλαμβάνεται τῆς προαγωγῆς καὶ τελειοποιήσεως τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιστημῶν χαρακτηρίζεται παρ' ἡμῶν αὕτῃ ὡς **ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία**. Ὁ χαρακτηρισμὸς δὲ οὗτος δεικνύει τὴν ἀμεσον σχέσιν, ἵτις συν-

δέει τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ θέματός της. Ἐπίσης διφεύλομεν νὰ ἴσχυρισθῶμεν, δτὶ θεωροῦμεν τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς φιλοσοφίας, ὡς μόνον δυνάμενον ν^o ἀνταποκριθῆ πρὸς τὰ φιλοσοφικὰ ἴδεωδη, λαμβανομένης ὑπ’ ὅψιν τῆς ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἔξελέξεως τῶν ἐπιστημῶν.

Δοθέντος, δτὶ αἱ εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦσιν, ὡς εἶπομεν, τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας, διφεύλουσιν αὗται νὰ προπαρασκευάσωσι τὰ θέματα ἔκεīνα, ἢ δέον νὰ ἐπεξεργασθῇ ἡ φιλοσοφία. Ὁφείλει δὲ ὅντως νὰ συμβῇ τοῦτο, ὅχι μόνον διότι τὰ θέματα ταῦτα προβάλλονται ὑπὸ τῆς εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης, ἀλλὰ καὶ διότι· αἱ ποικίλαι ἀπόπειραι πρὸς λύσιν αὐτῶν γίνονται πάντοτε ἀπὸ περιωρισμένης τινὸς ἐπιστημονικῆς ἀφετηρίας, χωρὶς νὰ λαμβάνονται συχνάκις ὑπ’ ὅψιν οἱ γενικοὶ ὅροι τῆς γνώσεως.

III. Ταξινόμησες τῶν ἐπιστημῶν.

Ο χωρισμὸς τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας εἶνε γεγονός, δπερ, ἐν τοῖς ἴδιαιτέροις αὐτοῦ σταδίοις, ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τὰ μαθηματικά, ἡ μηχανική καὶ ἡ ἀστρονομία ὑπῆρξαν αὐτοτελεῖς ἐπιστῆμαι πρὸ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας. Ἡ ἴστορία ἐπίσης ἦτο τοιαύτη πρὸ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἡ δὲ ψυχολογία ὑπῆρξεν, ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἢ αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι, ὑποτελῆς τῆς φιλοσοφίας.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ, οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι πρὸς ἐντελῆ ταξινόμησιν τῶν ἐπιστημῶν ἐπληρώθησαν τὸ πρῶτον ἀμα τῷ χωρισμῷ τούτῳ, συγχρόνως δὲ ἐτέθη ἐκποδὼν καὶ ἡ ἐν τοῖς νεωτέροις ἔτι συστήμασι κρατοῦσα παλαιὰ γνώμη, δτὶ ἡ φιλοσοφία διφεύλει νὰ εἶνε ἡ βάσις πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, δπως αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ ἴστορικὴ ἀρχὴ τούτων. Διότι δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ θεωρῶμεν τὴν μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐνυπάρχουσαν σχέσιν εἰμὴ καθὼς ἀπαιτοῦσιν οἱ λογικοὶ νόμοι. Συμφώνως δὲ πρὸς τοὺς νόμους τούτους δέον νὰ δρυμώμεθα ἀπὸ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικὸν καὶ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ μερικόν.

Ἐν τῇ ταξινομίᾳ τῶν ἐπιστημῶν δέον νὰ ἔχωμεν πρὸ διφθαλμῶν μόνον τοὺς ἥδη δεδομένους κλάδους τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης. Δυνάμεθα βεβαίως κατὰ τὴν ταξινόμησιν ταύτην νὰ ὑποδεικνύωμεν τυχὸν τὰ κενά, δπως μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχοῦς προβλέψεως ἐπράξε τοῦτο ὁ Βάκων· δυνάμεθα ἐπίσης νὰ προ-